

Kapitola I

ZA HRANICE SOCIALISMU

Řada občanů České republiky s radostí přivítala konec (reálného) socialismu, systému, který stavěl lidi do pozice nesvéprávných malých dětí, o jejichž životech, majetku a volném čase rozhodoval ne zcela morální, o to však mocnější otec a matka v jednom – všudypřítomný stát. Lidé uvítali šanci stát se opět *dospělými* dospělými, a tedy plnohodnotnými jedinci, kteří jsou strůjci vlastních životů (rozhodují se) a zároveň nesou důsledky svého jednání. Všichni slušní lidé jednoduše s radostí odmítli paternalismus a uvítali svobodu. Uvítali možnost každodenně prokazovat ctnosti *své*, ale *také* možnost sledovat ctnostné (i méně ctnostné) chování druhých – jen v situaci, kdy neexistuje donucení, je možné rozpoznat, kdo se jak *skutečně* chová a jaké názory zastává. Zavrhli útlak a z vůle a vyslovili se pro svobodu a svobodný řád. Tito lidé ale chápou, že rozpadem „reálného socialismu“ proces převzetí rozhodování o *vlastním* osudu do *vlastních* rukou nekončí. Lidé, kteří poznali a (proto) odmítli podstatu socialismu, vědí, že řád může být vystavěn pouze na úctě a respektu k vlastnictví, a proto odmítají život ve společnosti, kde jedni žijí na úkor druhých (byť se tento systém již oficiálně socialismus nenazývá). Slušní lidé odmí-

tají žít ve společnosti, kde se povinně hlásí stav majetku člověka do centrálních registrů; kde je pošlapávána smluvní svoboda; kde státní úřad rozhoduje o tom, koho a za kolik může soukromý podnikatel ve svém obchodu zaměstnat; kde nelze volně nabízet vlastní služby a prodávat vlastnoručně vyrobené výrobky; kde část příjmu člověka musí být pravidelně odváděna na provoz televizního vysílání, které člověk nesleduje; kde člověk mužského pohlaví musí v období, kdy vládne největší fyzickou i duševní silou, otrocky pracovat řadu měsíců pro kýmsi určené velitele v zelených oblecích a s hvězdičkami na náramenících; a kde člověk každoročně v průměru půl roku pracuje na to, aby odvedl dávky, z nichž poté žijí statisíce úředníků a jejich posluhovačů, jimž nejen odvádí peníze, které vydělá, ale také jim musí odvádět část majetku svých mrtvých příbuzných či známých, který mu odkázali, část hodnoty vlastního majetku (domů, zahrad, polí, lesů apod.), a dokonce jim musí odevzdat k výchově své děti po dosažení 6 let věku na dobu 12 let.

Lidé prostě vědí (či cítí), že vražda, krádež a otroctví jsou špatné a zavrženíhodné jevy, které by určitě neměly existovat ve společnosti, ve které by chtěli žít. Lidé se zkrátka ztožňují s principy, na kterých staví široké spektrum autorů spadajících do obecného označení *liberálové*, přestože se tohoto označení mnozí brání (také v důsledku bezzásadové politické garnitury, jež se k liberalismu verbálně hlásí). Jaké jsou tedy hlavní zásady tohoto učení?

Mír a rovnost jako důsledky respektování vlastnictví

Jak řekl jeden z nejvýznamnějších liberálů 20. století Ludwig von Mises: „Program liberalismu ve shrnutí do jediného slova by tedy měl znít: **vlastnictví**.“ Obhajoba vlastnických práv je společnou snahou všech liberálů. Vlastnictví je

totiž nutným základem *mírové lidské koexistence*.¹ Ve světě vzácnosti, kde všichni nemohou mít všechno, a tedy *někdo* nutně musí rozhodovat, jak s danou vzácnou věcí naloží, musí existovat společenská instituce vlastnictví, díky níž se kontroly nad věcmi nezmocňují nejsilnější násilníci, ale lidé, kteří danou věc objevili, vytvořili nebo koupili. Vlastnictví proto zajišťuje rovnost ve smyslu stejné svobody všech lidí – stejné svobody vlastnit a rozhodovat o tom, jak s vlastněnou věcí naložit. Kde není respekt k vlastnictví, neexistuje rovnost, existuje násilí a konflikt, vznikají privilegované skupiny lidí, kteří parazitují na druhých, což vede k morálnímu i ekonomickému úpadku, rozpadu společnosti a následně chudobě a barbarství. Komunismus (či reálný socialismus) byl exemplárním příkladem „systému“, který měl tyto následky. Proto také zlo, které představoval, bylo lidmi poměrně snadno identifikovatelné. Proto také důsledky pošlapávání vlastnictví byly jasně viditelné. S jeho pádem ale zlo v něm obsažené nemizí, a proto ani liberálové nemohou oslavovat vítězství.

Nutnost omezit moc státu

Stejně jako odstranění otrokářství neznamená konec existence otroctví v rámci jiných společenských systémů, nepředstavuje ani odstranění nejodpornějších a nejkřiklavějších způsobů porušování (vlastnických) práv socialismem konec bezpráví, jsou-li zachována menší bezpráví, méně viditelné privilegované skupiny a existuje-li méně organizovaného násilí. Demokracie samotná, a o to více demokracie, v níž po rozkladu socialismu žijeme, *není* totožná se svobodným řádem, přestože se nám to snaží řada bojovníků proti socialismu namluvit. Jak můžeme každý den pozorovat, v demokracii dochází k „paradoxní“ situaci, že páchané křivdy a páchaná zla dostávají „demokratickou legitimiza-

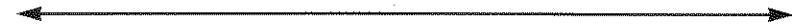
ci“ a za zla a křivdy přestávají být považovány. Ačkoli lidé cítí, že křivda byla spáchána, většinou jim v explicitním pojmenování této křivdy zabrání demokratická obezlička: „Vždyť lidé se sami dobrovolně demokraticky rozhodli!“ Tuto skutečnost si velice rychle uvědomují zastánci státní moci – včetně bývalých a současných socialistů – a stávají se halasnými zastánci demokracie. Je jim totiž jasné, že skrze demokracii se jim lépe podaří prosazovat věci, proti kterým se dříve zdvihaly vlny oprávněného odporu.

Úkol liberála se vznikem „demokratického kapitalismu“ tedy spíše teprve začíná, neboť problematika společenského uspořádání je nyní subtilnější a rozpor mezi principy svobodné společnosti a realitou zaměřenější. Liberál musí i nadále stát pevně na svém – hájit principy, které zaručí mír a prosperitu. Chápe, že člověk nemůže žádným způsobem hlasování, žádným způsobem „delegování moci“ získat nějaká dodatečná práva. Člověk totiž nemůže převést ze sebe na druhého právo, které sám nemá. Co je bezprávím na úrovni jednotlivce, se nemůže hlasováním jakkoli velké skupiny lidí přeměnit na „právo“. Jinými slovy, nikdo (ani členové vlády) se netěší žádným speciálním právům. Proto opět všichni, kdo se hlásí k liberalismu, usilují o to, aby byla co nejvíce omezena moc státu, tj. působení privilegovaných skupin, a aby stát maximálně dbal na to, aby lidé mohli žít ve společnosti, kde se mohou všichni těšit stejné svobodě – být soukromými vlastníky.

Liberálové v politickém spektru

Pozice liberálů mezi ostatními proudy politického myšlení bývá mnohdy zachycována velmi pochybně. Politologové si totiž zvykli používat při analýze politického myšlení pravo-levou škálu, přičemž oba extrémy se ve své podstatě stýkají a ve svých projevech jsou téměř neodlišitelné.

Komunisté Sociální demokraté Liberálové Fašisté (Nacisté)

Z takového pohledu na politické názory by téměř implicitně vyplývalo, že „pravivější“ liberální přesvědčení je jakousi slabou formou fašismu, zatímco „umírněnější liberál“ by byl „pravivějším komunistou“. Kam se na takto definované škále politických názorů má zařadit člověk zastávající myšlenky politické decentralizace a individuální svobody, kterému jsou jak socialisté nacionální, tak socialisté internacionální symbolem útlatku a nemravnosti? Je jeho místo někde „uprostřed“ mezi nimi vedle ortodoxních konzervativců? Na takovéto pravo-levé škále pro něj není prostor. Někteří autoři se proto uchýlili k jiné škále, která zachycuje, jakou moc vlády jednotlivé ideologie zastávají. Tato škála pak vypadá následovně:

nejméně vlády více vlády nejvíce vlády

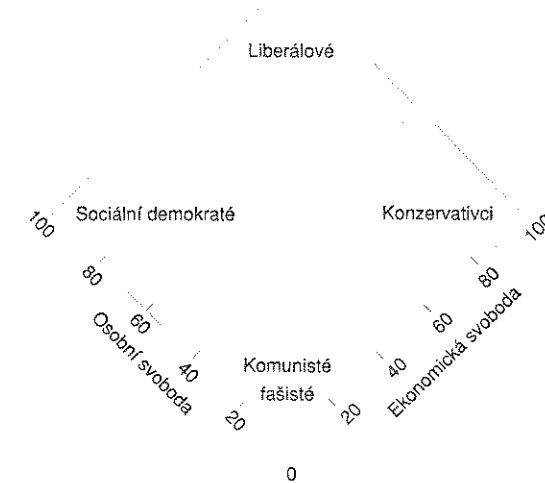
Na takovéto škále by se liberál snadno zařadil jako zastánce „nejméně vlády“. Kam ale zařadit konzervativce, který je pro menší roli státu v ekonomice, ale je pro povinnou vojenskou službu a posílení úlohy státu např. v zahraniční politice nebo v boji proti drogám? A kam umístit sociálního demokrata, který je pro silnější roli státu v ekonomice, ale je pro jeho omezení například v oblasti homosexuálních svazků? Proto někteří autoři rozšiřují analytický aparát pro monitorování politických názorů (a politických ideologií) o další rozměr. Na jedné ose zachycují *ekonomickou svobodu*, tj. stupeň zasahování státu do ryze hospodářských záležitostí, a na druhé ose měří stupeň *osobní svobody*, tj. zda jsou lidé pro *státní* (!) regulaci svobody projevu – např. regulaci internetu, regulaci šíření myšlenek – povinnou školní docházku, suverénní rozhodování člověka – např. používání či nepoužívání

bezpečnostích pásů v automobilech, umožnění státem nekontrolovaného nákupu léků, podstupování rizikových lékařských procedur, užívání drog, ale i možnost vlastnění zbraní, nakupování pornografických časopisů apod. Schéma takového rozdělení **typických** politických názorů, které je nyní v odborné literatuře běžné, znázorňuje následující graf.

		Zasahování státu do ekonomické svobody jednotlivce	
		Ano	Ne
Zasahování státu do osobní svobody jednotlivce	Ano	Fašisté Komunisté	Konzervativci
	Ne	Sociální demokraté	Liberálové

Tento graf nám konečně ukáže, proč mezi spojenci v boji za zvýšení moci státu (politickou centralizaci, jež může nabývat i podoby evropského superstátu) můžeme najít stoupence tak rozdílných politických názorů, např. politické koalice konzervativců a socialistů. Přes (možná více zdánlivou) rozdílnost svého přesvědčení však mají jedno společné. V jednom či druhém ohledu požadují silnější stát. Buď chtějí jako konzervativci omezení osobní svobody (povinnou školní docházku včetně výuky náboženství, regulaci internetu atd.), nebo jako sociální demokraté obhajují přerozdělování a regulaci podnikání, případně jako fašisté či komunisté obhajují obojí. Stát jim totiž pomůže zabránit, aby se společnost zbavila paternalismu a státního dirigismu a konečně se stala společností svéprávných lidí – *dospěla*. Stát jim skrze *donucení* mírumilovných lidí zajistí prostor pro jejich choutky prosadit politiky sociálního inženýrství a vytvořit ať již konzervativní, či socialistický „ideál“ člověka a společnosti. Tyto úvahy nám umožňují

měřit ekonomickou a osobní svobodu a zachytit tedy smysluplně politickou orientaci člověka – viz následující graf.

Zastánci silného státu jsou přesvědčeni, že bez hierarchicky uspořádané společnosti nelze dosáhnout společenského rozkvětu. Umělá politická (nikoli přirozená společenská) hierarchizace ale představuje ohromnou hrozbu nejen pro osud svobody obecně, ale obzvláště pro stoupence menšinových názorů, pro lidi s menšinovým vkusem, lidi, kteří chtějí vést osobitý život, jenž se neshoduje se způsoby chování většinové populace (mas).

Liberalismus je jiný. Nekonstruuje „světlé zítřky“, nereguluje, nevytváří celokontinentální kvazistátní monstra, nepředělává lidi proti jejich vůli za jejich peníze, neschovává se za většiny. Liberál nepotřebuje tajné hlasování; je hrdý na ideál, který zastává a ke kterému se hlásí, protože ví, že liberalismus *pouze* vytváří prostor – prostor pro mír a prosperitu *každého* člověka, prostor pro projevení lidských ctností a roz-

voj společenských vztahů. Liberální řád nebrání konzervativci, aby nechal ve škole vychovat své děti k víře v Boha a sám se každou neděli ani nedotkl práce; ani socialistovi, aby měl se svými soupeřnými výrobní prostředky ve společném vlastnictví a usiloval stát se členem plánovací komise, která bude rozhodovat o tom, za kolik si soudruzi prodají navzájem litr mléka; ani zapřísáhlému demokratovi, aby s ostatními demokraty mezi sebou hlasovali o tom, kdo bude muset kolik ze svého odvést na „společné“ věci a kdo z nich se bude těšit poslanecké imunitě. Společenské řady prosazované konzervativci, socialisty a demokraty nic takového neumožňují. Liberál má ale oči otevřené a vidí, že lidé jsou různí a mají různé „slabůstky“. Zároveň si uvědomuje, že s nimi žije v jednom světě. Proto hledá principy mírového soužití, které lidem umožní skutečně žít a těšit se z plodů jejich práce.

* * *

Kniha, kterou právě otvíráte, představuje kořeny a principy liberalismu. Ukazuje na ideové směry uvnitř tohoto bohatého myšlenkového směru a přináší objasnění podstaty liberálních reformních kroků, které mohou do naší společnosti přimést trochu více možností volby, a tedy i svobody. Po přečtení této knihy (včetně více než stostránkového dodatku, jenž byl doplněn do českého vydání a má podobu krátké čítanky textů liberálních autorů z České republiky i zahraničí) si snad každý člověk uvědomí, že svoboda je pro lidský život nepostradatelná. A to, bez čeho člověk nemůže žít, by mu mělo stát za trochu úsilí.

Josef Šíma
Liberální institut
1. září 2002

kapitola 2

KOŘENY LIBERALISMU

V určitém smyslu vždy existovaly pouze dvě politické filozofie: svoboda a moc. Buď by měli lidé mít svobodu žít svůj život tak, jak chtějí, pokud respektují stejná práva ostatních, nebo by určitá skupina lidí měla mít možnost použít moc k přinucení ostatních, aby jednali jinak, než sami chtějí. Samozřejmě není překvapením, že filozofie moci se vždy zamlouvala těm, kdo měli moc. Nazývala se různě – césarismus, orientální despotismus, teokracie, socialismus, fašismus, komunismus, monarchie, ujamaa,¹ etatismus – a zdůvodnění pro každý z těchto systémů jsou dosti rozdílná na to, aby skryla jejich podstatnou podobnost. Filozofie svobody má také mnoho jmen, ale její obhájci měli vždy jedno společné, respekt k jedinci, důvěru ve schopnost obyčejných lidí dělat rozumná rozhodnutí o jejich vlastních životech a nepřátelství vůči těm, kdo by použili násilí k získání toho, co chtějí.

První známý liberál byl pravděpodobně čínský filozof Lao-c', který žil okolo šestého století před n. l. a který je nejlépe znám jako autor *Tao-Te-t'ing*. Lao-c' radí: „Bez zákonů

¹ Půdní reforma v Tanzanii (pozn. překladatele).